کەرکوك و رەوشی سیاسیی شارەکە بەرەو کوێ دەڕوات؟ هەڵەکانی کورد چی بوون؟ کێ بەرپرسیارە لەو پرسە؟ رۆڵی ولاتانی هەرێمی چییە؟ ئەی ئەمەریکاو بەریتانیا رۆڵی چی دەگێڕن؟ نەتەوەیەکگرتووەکان بۆ هاتەکایەوە؟ چیی پێدەکرێت؟ کورد خەریکی چییەو لەو گێژاوەدا دەبێت چی بکات؟ هەنگاوو پلانەکانی ئایندەی چین؟ ئایا تورکمان و عەرەبەکانی کەرکوك بۆ لەکورد تۆراون؟ خەتای کامیانە؟ ئایا کورد ئاشتیاندەکاتەوە؟ ئەی ئەوان دەگەڕێنەوە؟ وادەی ١٤٠ بەکوێ گەیشت؟ کورد دەستبەرداری دەبێت و بەدیلی بۆ پەسەنددەکات؟ گەر نایکات، بۆ بەجیدی کار بۆ جێبەجێکردنی ناکات؟ ئەمانە دەبنە پرسیاری دۆسیەیەك کە هاوڵاتی لەسەر مەسەلەی کەرکوك دەیکاتەوە. چەندین کەسی سیاسی و ئیداری و پسپۆڕ لەهەموو لایەنە پەیوەندیدارەکان بەوکێشەیە تێدا دەدوێنێت.

کوردستان و لەدەستدانی پرسە نەتەوەییەکانی

نووسینی: د. سەلاح عەزیز
وەرگێڕانی: ئەیاد خالید

بەکورتی:

د.سەلاح عەزیز بروانامەی بەکالۆریۆسی لە کۆلێژی زانستەکان- بەشی فیزیا لە زانکۆی بەغدا بە دەست هێناوە لە ساڵی ١٩٧٦
- هەردوو بروانامەی ماستەر و دکتۆرای لە زانستە فیزیاییەکان لە زانکۆی ئیندیانە – بلۆمنتۆن لە ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لە ساڵ ١٩٨٥- ١٩٨٨ بەدەستهێناوە
- دامەزرێنەری ناوەندی رۆشنبیری بەدلیسییە لە ١٩٩١، بەرنامەی تەڵەفزیۆنی کوردییەکان لە زانکۆی فلۆریدا ١٩٩٦ هەروەها کۆمەڵەی ئەمیریکی بۆ کورد لە ١٩٩٧

توانی بۆچوونی خۆی لەمەڕ هەر سێ مەسەلەکە بسەپێنێت. لە لایەکەی تریشەوە کوردەکان بەچوونەدەرەوە لەهۆڵی پەرلەمانو دواتر ڕێکخستنی خۆپیشاندان لە کەرکوك و شارەکانی تری هەرێم، هەڕەشەی ڕەتکردنەوەی یاسای ٢٤یان کرد.

یاسای نەوت و غاز لە شوباتی ٢٠٠٧دا، لەلایەن حکومەتی عێراقەوە بریاری لەسەر دراو دواتریش لەلایەن ئەنجوومەنی وەزیرانەوە پێداچوونەوەی لەسەر کرا. لە یەساکەدا هاتووە ، دەبێ ئەندامەکانی لیستەکانی عەرەبی سوننە لە پەرلەمانی عێراقیدا پێیانوابوو ئەم یاسایە دەسەلاتو مافێکی زۆر دەداتە کۆمپانیا بیانییەکان لە عێراقدا. دواتریش حکومەتی ناوەندی لە عێراق بانگێشتی کۆمپانیا نەوتییەکانی کوردستان لە پارە زیاتر دەبێت لە ٥ ملیار دۆلار بۆ ساڵی ٢٠٠٧و ٩ ملیار لە ٢٠٠٨ دا. لەگەڵ ئەوەشدا بودجەی کوردستان هەر بە نادیاری ماوەتەوە، چونکە داهاتی ئەو هەرێمە لە باج و تەعریفەو نەوت بۆ بەغدا ڕوون نەکراوەتەوە. بۆیە بەغدا بە نیازە گشت داهاتی نیشتمانی لە عێراق بخاتەوە دەست حکومەتی ناوەندی، ئینجا دووبارە بەپێی ڕێژەی دانیشتوان دابەشیان بکاتەوە. بەم جۆرە ڕوودانی هەر گرژیەکی سیاسی مانای ڕاگرتنی داهات بۆ ئەو هەرێمە دەگەیەنێت.

کاتێك کە مادەی ١٤٠ـی دەستووری عێراق شوێنی مادەی ٥٨ ـی یاسای حکومەتی کاتەکی گرتەوە کە تایبەتە بە دیاریکردنی چارەنووسی کەرکوك، لەرێگای گەرانەوەی ئاوارەکان و ئەنجامدانی سەرژمێری و ئینجا ریفراندۆم لە کەرکوك و ناوچە دابراوەکانی کە کێشەیان لە سەرە بۆ زانینی خواستی دانیشتوانی دابەشکردنی دەسەلاتیان کرد لە جیاتی کارکردن لە سەر شێوازەکانی جێبەجێکردنی مادەی ١٤٠. کە دەزگاکانی ڕاگەیاندن کاردانەوەی سەرکردەکانی کوردیان بە «بێ ئومێدبوون لە پێشنیازەکانی ڕاپۆرتەکە» وەسفکرد و لەسەر زاری ئەوانیش بلاویان کردەوە کەوا «ڕاپۆرتەکە بەو شێوەی ئێستای زۆر دوورترە لەوەی کەوا چاوەڕوانی لێدەکرا» کە بێگومان ئەم لێدوانانە توانای گۆڕینی پێشنیازەکانیان نەبوو.

هەرەسهێنانێکی تری کێشەی کەرکوك لەو کاتەوە هاتە پێش، دوای ئەوەی ئەنجوومەنی نوێنەرانی عێراقی لە ڕێی یاسادانەرەکانیەوە یاسایەکی تایبەت بە ڕێکخستنی هەلبژاردنەکانی ئەنجوومەنی پارێزگاکانی چاکردەوەو شاری کەرکوکیان بە حالەتێکی تایبەت دانا و برگەیەکی تایبەتیان دارشت کە بریتێ بوو لە مادەی ٢٤، بەپێی ئەم مادەیە دەبێت کورسیەکانی کوردستان لە پارە زیاتر دەبێت لە ٥ ملیار دۆلار بۆ ساڵی ٢٠٠٧و ٩ ملیار لە ٢٠٠٨ دا. لەگەڵ ئەوەشدا بودجەی کوردستان هەر بە نادیاری ماوەتەوە، چونکە داهاتی ئەو هەرێمە لە باج و تەعریفەو نەوت بۆ بەغدا ڕوون نەکراوەتەوە. بۆیە بەغدا بە نیازە گشت داهاتی نیشتمانی لە عێراق بخاتەوە دەست حکومەتی ناوەندی، ئینجا دووبارە بەپێی ڕێژەی دانیشتوان دابەشیان بکاتەوە. بەم جۆرە ڕوودانی هەر گرژیەکی سیاسی مانای ڕاگرتنی داهات بۆ ئەو هەرێمە دەگەیەنێت.

کاتێك کە مادەی ١٤٠ـی دەستووری عێراق شوێنی مادەی ٥٨ ـی یاسای حکومەتی کاتەکی گرتەوە کە تایبەتە بە دیاریکردنی چارەنووسی کەرکوك، لەرێگای گەرانەوەی ئاوارەکان و ئەنجامدانی سەرژمێری و ئینجا ریفراندۆم لە کەرکوك و ناوچە دابراوەکانی کە کێشەیان لە سەرە بۆ زانینی خواستی دانیشتوانی

هەڵوێستی ئەمەریکا لە بەرامبەر کورد گۆڕاو پشتگیریی خۆی بۆ بەغدا زیاتر کرد، چونکە ئەمریکا دەیەوێت مامەڵە لەگەڵ حکومەتێکی بەهێز لە بەغدا بکات و ئەو حکومەتەش توانای بڕیاردانی هەبێت لە سێ بابەتی سەرەکی ئەوانیش: ئاسایش، نەوتو مانەوەی دوور مەودای سەربازی لە عێراقدا

حکومەتەش توانای بڕیاردانی هەبێت لە سێ بابەتی سەرەکی ئەوانیش: ئاسایش، نەوتو مانەوەی دوور مەودای سەربازی لە عێراقدا

وەزارەتی نەوتی عێراقی کۆنترۆڵی گشت کارەکانی وبەرهێنانی نەوتو غاز بکات و ئەرکی بەڕێوەبردنیشی دەکەوێتە ئەستۆی کۆمپانیای نەوتی نیشتمانیی عێراق. هەورەها یاساکە شێوازێکی تایبەتی دارشتووە بۆ گرێبەستەکان کە نابێت لە دەرەوەی چوارچێوەی ئەم شێوازە هیچ جۆرێکی تری گرێبەستی پەیرەویان لێبکرێت. لەوەش زیاتر وەزارەتی نەوتی عێراقی ئاگاداری گشت کۆمپانیاکانی نەوتی کردووەتەوە کە دەبێ پەیرەوی لەم یاسایە بکەن، بە پێچەوانەوە مافی وەبەرهێنانی نەوت و غازیان پێنادرێت لە عێراق. یاساي ناوبراو چەند هاوپێچێکی لەگەڵدایە، بەپێی ئەم هاوپێچانە کێڵگە نەوتییەکان بۆ چەند ئاستێکی جیاواز پۆلێندەکرێن – لەم هاوپێچانە باسی ژمارەیەك کێڵگەی نەوتی کوردستانیش دەکرێت-. کە ئەم کێڵگانەی کوردستان بە پێی گرێبەست لە نێوان هەردوو ئیدارەی هەولێر و سلێمانی، ماف دراوەتە چەند کۆمپانیایەکی کەنەدی، تورکی، نەرویجی و ئەمریکی بۆ کارەکانی بەدواگەڕان و دەرهێنانی نەوت. ئەوەبوو کە ئەنجوومەنی نیشتمانی کوردستان یاسایەکی تایبەتی بەم مەسەلەیە پەسەند کردو داواشی لەحکومەتی عێراقی کرد بۆ پەسەندکردنی گرێبەستەکانی لەسەرەوە ئاماژەیان پێکراوە، کە دواتر بووە هۆی پەیدابوونی گرژی لە نێوان هەولێرو بەغداو گۆرینەوەی لێداوانی توند لە نێوان حکومەتی هەرێمی کوردستان و وەزارەتی نەوتی عێراقی و کێشەکە هەر یەکلانەکرایەوە. لەوەش زیاتر ڕەشنووسی یاساکەی کوردستان لەلایەن ئەنجوومەنی نیشتمانی عێراقی ڕەتکرایەوە، چونکە ئەم ناوچانە لە ماوەیەك تێپەڕ نەکات لە ٣١ کانونی یەکەمی ٢٠٠٧. بەلای سەرکردەکانی کورد دانانی ئەم مادەیە سەرکەوتن بوو، چونکە پێیان وابوو کورد زۆرینەی دانیشتوانی کەرکوك پێکدەهێنن و بە دڵنیاییەوەش دەنگ بۆ گەراندنەوەی ئەو شارە بۆ سەر هەرێمی کوردستان دەدەن. کاتێکیش کە لیستی هاوپەیمانیی کوردستانی توانی ٢٦ کورسی لە کۆی ٤١ کورسی لە ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوك بەدەست بێنێت، دواتر ڕازی بوو لەسەر دواخستنی دوا وادەی ئەنجامدانی ئەنجومەنی پارێزگای کەرکوك بە یەکسانی بەسەر هەرسێ نەتەوە سەرەکییەکانی کەرکوك: کورد و عەرەب و تورکمان دابەشبکرێت لە بری ئەنجامدانی ریفراندۆم. هەر بۆیەش ئەندامەکانی لیستی هاوپەیمانی کوردستان ژووری پەرلەمانیان جێهێشت وەك ناڕەزایی دەربڕین لەسەر یاسای ناوبراو. لەلایەکی تریشەوە، جەلال تاڵەبانی سەرۆك کۆماری عێراق ڕایگەیاند کەوا ئەم یاسایە پەسەند ناکات و سەرکردەکانی کوردیش ڕێنماییان دایە خەڵکی کوردستان بۆ ئەنجامدانی خۆپیشاندان دژ بەهەمان یاسا.

لە میانەی ئەم گەرژی و پێشهاتانەشدا، هەڵوێستی ئەمەریکا لە بەرامبەر کورد گۆڕاو پشتگیریی خۆی بۆ بەغدا زیاتر کرد، چونکە ئەمریکا دەیەوێت مامەڵە لەگەڵ حکومەتێکی بەهێز لە بەغدا بکات و ئەو حکومەتەش توانای بڕیاردانی هەبێت لە سێ بابەتی سەرەکی ئەوانیش: ئاسایش، نەوتو مانەوەی دوور مەودای سەربازی لە عێراقدا. ئیدارەی ئەمەریکاش لەو باوەڕە دایە کەوا حکومەتەکەی نوری مالیکی توانای بەدیهێنانی ئەو ئامانجانەی هەیە. لە لایکی تریشەوە حکومەتێکی ناوەندی لە دەستوورێك ڕێکبکەون کە زامنی بەرژەوەندییە نەتەوەییەکان بکات و پشت بە کەسی شارەزاو کارامە ببەستێت لە وەزارەتەکان و کار بۆ نەهێشتنی گەندەڵی بکرێت.

نوێنەری زیاتر لە ١٠ پارتی سیاسیی ئەندامی ئەنجوومەنی نیشتمانی کوردستان، بۆیە پێویستە ئەو ئەندامانە لە ئاست ئەو ئەرکەبن کە لە ئەستۆیاندایە. ئەویش بە بەشداریکردنی کاریانەیان لە گفتوگۆکان و توانای بڕیاردان لەسەر مەسەلە نەتەوەییەکان بە پشت بەستن بە توێژینەوە و لێکۆڵینەوەی تایبەت و کۆکردنەوەی زانیاری پێویست. چونکە ڕۆڵی ئەوان لەوە زیاترە کە تەنیا بە بەڵێ دەنگ لەسەر مەسەلەکان بدەنو بە پێی ڕێنماییِ و بەرژەوەندیی حیزبەکانیان بجوڵێنەوە.

لەوەش زیاتر ژمارەیەکی زۆری شارەزا و بیرمەند و ئەکادیمی هەن کە پێویستە سوودیان لێ وەربگیرێت و بەشداریان پێبکرێت لە پرۆسەکانی بڕیاردان. چونکە دیموکراسییەت تەنیا هەڵبژاردن نییە، بەڵکو توانای کەسە هەڵبژێردراوەکانە لەنوێنەرایەتیکردنی خەڵکی کوردستانو بەرژەوەندییەکانیان بە بەکارهێنانی میکانیزمی گونجاو.

گەلێ لە چاودێرە نێودەوڵەتیوەکان ئاماژە بەو جیاوازیوەی کە لە نێوان پرۆسەی بڕیاردان لە پەرلەمانی عێراق و پەرلەمانی کوردستاندا هەیە دەکەن و دەڵێن دیموکراسییەت زیاتر لە نێو پەرلەمان و حکومەتی عێراق پەیرەوی لیدەکرێت نەوەك لە کوردستان. وەزیرەکان و ئەندامانی پەرلەمانی عێراقی بوێرانەترن لە دەربڕینی بۆچوونەکانیان گەڕ بێتوو جیاوازیش بێت لە گەڵ بۆچوونی پارتەکانیان، کەچی ئەمە لە نێو حکومەت و پەرلەمانی کوردستاندا نیوە. ئەمە لە کاتێکدایە کەوا کوردستان ئەزموونی سەربەخۆیی بە بەراورد لە گەڵ پارچەکانی تری عێراق نزیکەی ١٢ ساڵ زیاترە، بەڵام تا ئێستا لە ئاستێکی نزمتری دیموکراسییەت و سەربەخۆیی لە ڕادەبڕبشین دایە.

بۆیە کاراکردنی دامەزراوەکانی حکومەت لە کوردستان دەبێت لەگەڵ دارشتن و جێبەجێکردنی دەستووری هەرێم دەست پێبکات. چونکە سەرکردەکانی کورد ماوە ١٦ ساڵ دەرفەتی نووسینەوەی دەستوورێکی تایبەت بەکوردستانیان لەدەستدا، بۆیە ئەو دەستوورەی کە ئێستا دادەڕێژرێت دەبێ گونجاو بێت لەگەڵ دەستووری عێراقی و یاسای نێودەوڵەتی. ئەمەش گرنگی کارکردنی لە چوارچێوەی ئەو سیستەمە دەردەخات کە بریتیە لە بەکارهێنانی دەستووری عێراقی بۆ گەیشتن بە مافەکان. وەك نمونەیەکیش بۆ ئەمە: دەبوایە سەرکردەکانی کورد پێداگیریان بکردایە لە جێبەجێکردنی مادە ١٤٠ بەر لە تەواوبوونی وادەکەی لە کانوونی یەکەمی ٢٠٠٧، چونکە ئەو کات گەر حکومەتی عێراقی جێبەجێکردنی مادەی ناوبراوی ڕەت بکردایەوە ئەوا نوێنەرە کوردەکان لە پەرلەمانی عێراقی مافی ئەوەیان هەبوو پشت بە مادەی ٩٠ ـی دەستوور ببەستن کە تایبەتە بە (ڕەوانەکردنی کێشەکە بۆ دادگای فیدرالی) بۆ یەکلاییکردنەوەی.

بۆیە لە کۆتاییدا کوردەکان دەبێ ئەوە بزانن کەوا حکومەتی عێراقی بە لایەوە ئاسانترە خۆپیشاندانەکانی شارەکانی کوردستان پشتگوێ بخات لەوەی دەستوور پێشێل بکات. کەواتە دەبێ کوردەکان ئەزموون لە مێژوو وەربگرن بەوەی کە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی تەنیا پشتگیری و ڕێز لەو نەتەوانە دەنێت کەوا خەمخۆری بەرژەوەندیی بەهاکانی خۆیانن و ڕێز لە یاساش دەگرن.

کوردستان ئەزموونی سەربەخۆیی بە بەراورد لەگەڵ پارچەکانی تری عێراق نزیکەی ١٢ ساڵ زیاترە، بەڵام تا ئێستا لە ئاستێکی نزمتری دیموکراسییەت و سەربەخۆیی لە ڕادەبڕبشین دایە